

فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی
دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار
سال هفدهم، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۲
صص ۱۳۲-۱۰۷

تحلیل محتوای کتاب‌های جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه بر اساس میزان توجه به مولفه‌های شایستگی فرهنگی

مریم افضل‌خانی^۱، سمیرا قدوسی^۲

چکیده:

هدف: هدف تحقیق حاضر تحلیل محتوای کتاب‌های جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه از نظر میزان توجه به مولفه‌های شایستگی فرهنگی است.

روش: تحقیق حاضر با استفاده از روش آنتروپی شانون انجام شده است. جامعه پژوهشی شامل کتاب‌های جامعه‌شناسی پایه دهم، یازدهم و دوازدهم علوم انسانی بوده است. با توجه به ماهیت پژوهش و محدودیت جامعه از نمونه‌گیری صرف نظر و کل جامعه برای نمونه انتخاب شده است. ابزار اندازه‌گیری، چک لیست محقق ساخته مشتمل بر چهار مولفه از اصلی‌ترین مولفه‌های شایستگی فرهنگی است که روایی آن با استفاده از داوری تخصصی، تایید و پایایی آن با روش اسکات ۰/۹۵ محاسبه شده است.

یافته‌ها: بر اساس یافته‌های پژوهش، کتاب‌های جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه ۸۹۳ مرتبه به مولفه‌های شایستگی فرهنگی توجه کرده‌اند و ضریب اهمیت آن در مولفه‌های شایستگی فردی، تحصیلی، مذهبی و محیطی به ترتیب ۰/۲۳۹۸، ۰/۲۵۴۷، ۰/۲۵۴۷ و ۰/۲۵۱۸ بوده است. توجه به مولفه‌های شایستگی فرهنگی در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسط در حد متوسط ارزیابی شد. نتیجه کلی تحلیل محتوا نشان داد که اگرچه در کتاب‌های جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه به ویژگی‌های شایستگی فرهنگی توجه شده است، اما میزان توجه به مؤلفه‌های شایستگی فرهنگی در دروس مختلف نامتوازن است. در برخی از دروس به برخی از مولفه‌ها توجه بسیار کم شده است و همین امر موجب عدم آگاهی دانش‌آموزان از این مؤلفه‌ها می‌شود.

نتیجه‌گیری: توجه متوازن به مولفه‌های شایستگی فرهنگی که با هم تفاوت دارند لازم است. وضعیت فعلی آموزش مولفه‌های شایستگی فرهنگی از جامعیت کافی برخوردار نیست. پیشنهاد می‌کنیم با توجه به اهمیت موضوع، با رعایت اصول سازمان‌دهی محتوا، اصل توازن رعایت شود.

کلیدواژه‌ها: شایستگی فرهنگی، کتاب جامعه‌شناسی، دوره دوم متوسطه، تحلیل محتوا، آنتروپی شانون.

دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۶/۲۷

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۳/۱۱

^۱ - استادیار، دانشکده علوم تربیتی، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران (نویسنده مسئول)

Afzalkhani_mr@yahoo.com

^۲ - دانش‌آموخته کارشناسی ارشد آموزش بزرگسالان، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران.

مقدمه

کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه چند سالی است که دچار تغییر و تحولات گسترده شده‌اند. این تغییر و تحولات در بین معلمان علوم اجتماعی، به عنوان مدرسان کتاب و نیز محافل علمی و فرهنگی واکنش‌هایی به همراه داشته است. جدیدترین تغییرات از این دست، کتاب «جامعه‌شناسی» است که سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ برای اولین بار به مجموعه کتاب‌های درسی رشته علوم انسانی پیوسته است. این کتاب شکل تغییر یافته کتاب جامعه‌شناسی نظام جهانی دوره پیش دانشگاهی است که یک پایه نزول یافته و به پایه یازدهم منتقل شده است (سلیمان نژاد و همکاران، ۱۴۰۱). جامعه‌شناسی نظام جهانی، نقد و نظرهای بسیاری را بین دبیران و محافل علمی و فرهنگی از نظر دشواری مفاهیم، قابلیت پذیرش و انطباق با واقعیات جامعه و جهان برانگیخته بود. اکنون کتاب، با تغییراتی در بعضی فصل‌ها و نیز عنوان کتاب که موضوع را پیچیده‌تر کرده، به مدرسه راه یافته است (سلطانی، ۱۴۰۰).

در ایران نیز، همواره گفتمان‌های هویتی با تاکید به بعد دینی و ملی آن وجود داشته است. در دوره بعد اسلام شاید فردوسی اولین کسی باشد که به این فرهنگ ایرانی توجه کرده و در قالب شاهنامه به آن پرداخته است. اکثریت متفکرین و علما به طور ماهرانه به تلفیق تاریخ ملی و دینی، تاکید کرده‌اند. شکل‌گیری دولت شیعی صفوی نیز بر اساس شایستگی فرهنگی بوده است. یکی از اهداف اساسی کتاب‌های درسی، شکل دادن به شایستگی فرهنگی است، لذا بدون انجام مطالعات در محتوای کتاب‌های درسی، چگونه می‌توان پی برد که این هدف چقدر در کتب درسی لحاظ شده است؟ انجام چنین مطالعاتی با انجام چنین وضع موجود را مشخص کرده و امکان تجدید نظر در طراحی برنامه‌های درسی را ممکن می‌سازد (باباخانی و همکاران، ۱۳۹۸). یافته‌های این بررسی، از یک طرف؛ میزان و نحوه بازتاب مولفه‌های شایستگی فرهنگی^۱ در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه را نشان می‌دهد و از طرف؛ دیگر اطلاعات مفیدی را در اختیار طراحان کتاب و دبیران تدریس کننده قرار می‌دهد، (نفر و همکاران، ۱۳۹۸). در ضمن نتایج این پژوهش علاوه بر کاربرد آن در آموزش و پرورش، می‌تواند برای پژوهشگران حوزه برنامه‌ریزی درسی و سایر علاقمندان به موضوعات تعلیم، تربیت و هویت مفید باشد. کتاب جامعه‌شناسی سال دوم متوسطه در سال تحصیلی

¹ -Cultural competence

جاری تغییر یافته است لذا در این پژوهش، میزان بازتاب مولفه‌های شایستگی در آن مورد بررسی قرار می‌گیرد. نظر به اینکه ۷۰ درصد از اهداف کلی آموزش و پرورش ایران به ایجاد هویت فرهنگی و ملی، در دانش آموزان تاکید کرده است و بحث محوری سند برنامه‌ی درس ملی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش نیز توجه به هویت فرهنگی و ملی است لذا نیاز به تحلیل محتوایی دارد. منظور از نقد محتوایی کتاب نقد درونی و محتوای مطالب و سنخیت آن از حیث دیدگاههای متعارف جامعه‌شناسی (تئوری های جامعه‌شناسی) و همچنین تناسب شکل و قالب ارائه با سطح و توان یادگیری دانش آموزان است. آنچه که در بررسی اولیه کتاب بدست می‌آید این نکته است که اصولاً در تدوین هر کتابی تبعیت از یک طرح مشخص از لوازم اصلی است و این موضوع را می‌توان امتداد و یا عدم امتداد دروس با دروس جامعه‌شناسی سالهای قبل دریافت. امروزه با توجه به ارتباطات گسترده فیزیکی و مجازی مردم و فرهنگها و حذف شدن مرزهای قراردادی سنتی، ارتباطات اجتناب ناپذیری بین مردم و فرهنگها پدید آمده است. حضور و تلاقی فرهنگهای مختلف در کنار یکدیگر منجر به ایجاد و افزایش چالش و تنش در میان افراد شده است مگر نه اینست که علم بشری بصورت تراکمی پیشرفت می‌کند، نیم‌نگاهی به درس کتاب جامعه‌شناسی حاکی از فقدان چنین طرحی است در این صورت تاثیر چندانی بر کاربردی بودن مطالب برای تجربه زیست اجتماعی دانش آموزان فراهم نشده است به نظر می‌رسد به لحاظ آسیب‌شناسی ضعف‌های کارکردی کتاب جدید در مقایسه با کتاب قبلی به مراتب بیشتر است. به همین دلیل لازم است سازوکار مناسبی برای نزدیک شدن فرهنگها، ایجاد و برقراری تعامل بین آنها در راستای هم‌زیستی مسالمت‌آمیز و برطرف شدن سوء تفاهم‌های احتمالی فراهم شود (خاکزاد و همکاران، ۱۴۰۰).

بررسی‌ها نشان می‌دهند که با وجود اینکه در کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه به ویژگی‌های شایستگی فرهنگی توجه شده است، اما میزان پرداختن به مولفه‌های شایستگی فرهنگی در دوره‌های مختلف نامتعادل بود و این امر باعث شده است تا مقوله فرهنگی کمتر مورد توجه قرار گیرد و حتی از ارزش‌های فرهنگی و مورد تایید در کشور فاصله گرفته است و این امر زمینه‌ساز کم‌رنگ شدن مولفه‌های فرهنگی در رفتار دانش آموزان خواهد شد که یکی از مهمترین دغدغه‌های نظام آموزش و پرورش کشور است و با بررسی و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی می‌توان راهکارهایی را جهت بهبود ارائه داد. شایستگی فرهنگی در کتاب جامعه‌شناسی سبب شناخت بیشتر از درک ارزشها، باورها و عملکردهای آموزشی دانش آموزان و معلمان در ارتباط با یکدیگر در

مکانهای متفاوت است، که سبب ایجاد رضایت فراگیران و به وجود آمدن نتایج مثبت در امر آموزش و افزایش یادگیری فراگیران می‌شود، زیرا افزایش یادگیری فراگیران مستلزم ارتباط مثر ثمر با همه معلمان، همسالان و مربیان مدرسه است، روش‌های پردازش داده‌ها در تحلیل محتوی عمدتاً به صورت غیر جبرانی و بر اساس فراوانی هر مقوله بنا شده است. این روش‌ها دارای معضلات ریاضی و تئوری هستند که کاربرد آنها را محدود می‌سازد و عمدتاً نوع اطلاعات حاصل از آنها از اعتبار لازم برخوردار نیست. در حالی که می‌توان برای رفع این نقیصه از مدل‌های جبرانی استفاده کرد، که کمتر در حوزه تحلیل داده‌ها در تحلیل محتوی مورد توجه قرار نگرفته اند. در این مقاله تلاش شد یکی از روش‌های اصلی مهندسی سیستم‌ها در حوزه تحلیل محتوی مطرح شود. بدین وسیله رویکردی نوین به فن تحلیل محتوی بسط و توسعه یافت. روش آنتروپی شانون برگرفته از نظریه دستگاه‌ها است. براساس این روش، پردازش داده‌ها در بحث تحلیل محتوا با نگاهی جدید و به صورت کمی و کیفی مطرح می‌شود. براساس این روش تحلیل داده‌ها، در تحلیل محتوا بسیار قوی‌تر و معتبرتر عمل می‌کند. آنتروپی در تئوری اطلاعات، شاخصی است برای اندازه‌گیری عدم اطمینان که بوسیله یک توزیع احتمال بیان می‌شود. با توجه به بررسی‌های انجام شده، پژوهشی را نیافتیم که موضوع آن بررسی شایستگی‌های فرهنگی در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه باشد، اما پژوهش‌هایی با این موضوع، در مورد کتاب‌های درسی سایر مقاطع تحصیلی انجام شده است که خلاصه‌وار به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

سلطانی (۱۴۰۰)، تحقیقی با عنوان تحلیل محتوای کتابهای درسی جامعه‌شناسی پایه دهم تا دوازدهم انسانی دوره متوسطه دوم و میزان انطباق آن‌ها با شایستگی‌های پایه سند برنامه درسی ملی انجام داد. با عنایت به رویکردهای مطرح شده در سند برنامه درسی ملی، مبنی بر اینکه انتخاب و سازماندهی محتوا، این پژوهش نشان داد که توزیع بعضی عناصر پنجگانه در محتوای کتاب‌ها و واحدهای تحلیل از تعادل و انطباق کمتری برخوردار است. پیشنهاد می‌شود، برای هماهنگی بیشتر با اهداف سند برنامه درسی ملی، عناصری که در محتوای کتابهای مورد مطالعه، از ضریب اهمیت و بار اطلاعاتی کمتری برخوردارند، بیشتر مورد توجه قرار گیرند.

نقیب زاده و امانی (۱۴۰۰)، در تحقیقی با عنوان مقایسه گفتمان‌های سیاست خارجی در کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی دوران ریاست جمهوری خاتمی و احمدی‌نژاد که از روش تحلیل محتوای کیفی برای بررسی مقایسه‌ای متن سه کتاب جامعه‌شناسی چاپ‌شده در دوره خاتمی و همان عنوان‌ها در

دوره احمدی‌نژاد استفاده شد؛ و یافته‌های پژوهش بیانگر تفاوت بنیادین در الگوهای جامعه‌پذیری و فرهنگ سیاسی مرتبط با سیاست خارجی دو دوره از کتاب‌هاست. اگرچه کتاب‌های هر دو دوره نسبت به غرب رویکردی انتقادی دارند، رویکرد کتاب‌های دوره نخست مبتنی بر پذیرش واقعیت جهان غرب و تعامل با آن است، درحالی‌که رویکرد دوره دوم بر نقد تمام‌عیار جهان غرب و تأکید بر تضاد آن با جهان اسلام است.

همچنین سلطانی (۱۴۰۰) تحلیل محتوای کتابهای درسی جامعه‌شناسی پایه دهم تا دوازدهم انسانی دوره متوسطه دوم و میزان انطباق آن‌ها با شایستگی‌های پایه سند برنامه درسی ملی انجام داد. با بررسی ۳۷۱۸ جمله به عنوان واحد تحلیل، این نتیجه حاصل شده که علم با وزن ۰/۲۰۸ از بیشترین اهمیت برخوردار است. عمل با وزن ۰/۲۰۷ در اولویت دوم و تعقل با وزن ۰/۲۰۱ در اولویت سوم قرار دارد. مولفه ایمان با باراطلاعاتی ۰/۶۰۷ و ضریب اهمیت ۰/۱۸۸ در حد مطوب نیست. مولفه اخلاق با باراطلاعاتی ۰/۶۳۶ و ضریب اهمیت ۰/۱۹۷ کمتر از حد انتظار بود. با عنایت به رویکردهای مطرح شده در سند برنامه درسی ملی، مبنی بر اهمیت انتخاب وسازماندهی محتوا، این پژوهش نشان داد که توزیع بعضی عناصر چهارگانه در محتوای کتاب‌ها و واحدهای تحلیل از تعادل و انطباق کمتری برخوردار است.

کوتی و همکاران (۱۴۰۰) در تحلیل محتوای کتابهای درسی نظام آموزش و پرورش ایران بر اساس میزان توجه به مولفه‌های شایستگی فرهنگی در کلیه کتابهای مورد تحلیل، ۶۸۶۴ مولفه شایستگی فرهنگی شناسایی کردند که ۲۲۵۸ مولفه مربوط به کتابهای فارسی، ۲۱۳۷ مولفه مربوط به کتابهای هدیه‌های آسمان و دین و زندگی، ۱۴۳۲ مولفه مربوط به کتابهای علوم اجتماعی، ۳۳۳ مولفه مربوط به کتابهای فرهنگ و هنر، ۲۷۳ مولفه مربوط به کتابهای تفکر و سبک زندگی، ۷۱ مولفه مربوط به کتاب انسان و محیط زیست، ۱۳۷ مولفه مربوط به کتاب سلامت و بهداشت و ۲۲۳ مولفه مربوط به کتاب مدیریت خانواده و سبک زندگی بوده است. دوره ابتدایی دوم با ۲۱۰۵ مولفه و دوره ابتدایی اول با ۱۲۱۱ مولفه دارای بیشترین و کمترین مولفه‌های مدنظر بوده است.؛ با وجود اینکه در کتابهای درسی به ویژگی‌های شایستگی فرهنگی توجه شده است، اما میزان پرداختن به مولفه‌های شایستگی فرهنگی در دوره‌های مختلف نامتعادل بود.

فردیان (۱۳۹۹)، تحقیقی با عنوان تحلیل محتوای کتب علوم اجتماعی دوره ی دوم متوسطه انجام داد. برای اجرای این پژوهش ابتدا مؤلفه‌های مرتبط با ساحت تربیت اجتماعی - سیاسی سند تحول

بنیادین آموزش و پرورش استخراج شد و به دنبال آن محتوای کتاب جامعه‌شناسی پایه دوازدهم بر اساس آن چارچوب مورد تحلیل قرار گرفت. یافته‌های حاصل در رابطه با میزان توجه به مؤلفه‌های ساحت تربیت اجتماعی - سیاسی در کتاب جامعه‌شناسی پایه دوازدهم (متن، ببینیم و بدانیم و بخوانیم و بدانیم، تأمل کنید و دلیل بیاورید) حاکی از این است که میزان توجه به این مؤلفه‌ها در کتاب جامعه‌شناسی پایه دوازدهم نامتوازن است. از یافته‌های برجسته این پژوهش میتوان توجه بیشتر به مؤلفه تأکید بر ظلم ستیزی و عدم ظلم‌پذیری با میزان بار اطلاعاتی ۰,۹۹، و ضریب اهمیت ۰,۶۱ اشاره نمود.

نفر و همکاران (۱۳۹۸)، تحقیقی با عنوان تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی و فارسی (خوانداری) و هدیه‌های آسمان و علوم تجربی پایه پنجم و ششم ابتدایی بر اساس مفاهیم اخلاقی انجام دادند. یافته‌ها نشان داده است که متأسفانه چیدمان مفاهیم اخلاقی در کتب درسی مورد توجه قرار نگرفته است و از میان ۱۲ مفهوم اخلاقی، تنها «تفکر»، «رفتار نیک»، «همکاری» مورد توجه قرار گرفته است و سایر مفاهیم از نظر تعداد تکرار و تنوع چینش در پایه‌های مختلف فاقد کارایی لازم هستند.

زند سلیمی و همکاران (۱۳۹۸)، تحقیقی با عنوان نقش علایق بر سازنده‌ی شناخت در کتب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه انجام دادند. بر اساس نتایج حاصل از این پژوهش، رویکرد و علاقه جدیدی در کتاب‌های درسی وجود دارد که بر اساس آن تلاش شده علم جامعه‌شناسی مورد نقد و بررسی قرار گیرد. این علاقه هر چند شامل ترکیبی خاص از علایق سه‌گانه مطرح شده توسط هابرماس است ولی اساساً ذیل هیچ یک از این علایق قرار نمی‌گیرد و می‌توان آن را «علاقه به بومی‌سازی» نام نهاد. عناصر تشکیل دهنده این علاقه جدید، عبارتند از ۱- عناصری از جامعه‌شناسی غربی رایج ۲- عناصری از عرفان، فلسفه و الهیات و ۳- عناصری از هویت ملی یا همان ناسیونالیسم ایرانی.

باباخانی و همکاران (۱۳۹۸)، تحقیقی با عنوان میزان توجه به رویکردهای تربیت شهروندی قانون‌مدار، مشارکتی و انتقادی در کتب جدیدالتألیف جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه انجام دادند. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که بیشترین توجه به رویکردهای تربیت شهروندی در کتاب پایه دوازدهم (۳۹/۵ درصد) و کمترین در کتاب پایه یازدهم (۲۴/۳۶ درصد) شده است. همچنین از بین سه رویکرد، بیشترین حجم را رویکرد تربیت شهروند قانون‌مدار (۴۲/۰۳ درصد) و کمترین حجم را

رویکرد تربیت شهروند انتقادی (۲۵/۴۷ درصد) داشته است. با تأمل در باب این یافته ها می توان گفت در سطح پایه های تحصیلی توزیع رویکردهای تربیت شهروندی نامتوازن بوده و نیز برخی از رویکردها مورد کم توجهی برنامه ریزان درسی قرار گرفته است.

ذهیبیون و همکاران (۱۳۹۵)، تحقیقی با عنوان تحلیل محتوای کتاب های درسی جامعه شناسی دوره دبیرستان به لحاظ توجه به مفاهیم تربیت شهروندی انجام دادند. یافته های حاصل از تحلیل با استفاده از آماري غير پارامتریک حاکی از وجود تفاوت معنادار بین میزان توجه به مولفه های شهروندی در کتاب های مذکور بود. این میزان توجه در کتب مطالعات اجتماعی و جامعه شناسی (۱) بیش از حد انتظار و در علوم اجتماعی و جامعه شناسی (۲) کمتر از حد انتظار بود ($P < 0,01$). همچنین یافته ها نشان داد بین پایه های تحصیلی از نظر میزان توجه به مولفه های شهروندی تفاوت معنادار وجود دارد. ظهیری نیا و همکاران (۱۳۹۴)، تحقیقی با عنوان تحلیل محتوای مولفه های مهارت اجتماعی در کتاب های جامعه شناسی دوره دوم متوسطه انجام دادند. یافته ها نشان داد؛ تعداد و درصد مهارت های اجتماعی در کتاب چهارم بیش تر از کتاب سوم و کتاب سوم بیش تر از کتاب دوم، بوده است. توزیع میزان توجه به مهارت های اجتماعی درک اجتماعی و شناسایی ارزش ها (۴۵,۸۲ درصد)، مهارت های جرئت ورزی (۱۳,۴۴ درصد)، مهارت های خودگردانی (۱۱,۸۷ درصد)، مهارت های مقابله ای (۶,۳ درصد)، مهارت های همکاری و مسوولیت پذیری (۴,۹ درصد)، مهارت های ارتباطی (۳,۶ درصد) و مهارت های آشنایی با قوانین (۰,۷۸ درصد) بوده است هم چنین نتایج آزمون خی دو نشان داد؛ تفاوت معناداری در میزان توجه به مولفه های مهارت اجتماعی در کتاب های علوم اجتماعی، وجود دارد.

فرنیا و پوررضا (۱۳۸۸)، تحقیقی با عنوان بررسی کمی و کیفی محتوای کتاب جامعه شناسی دوره متوسطه (علوم انسانی) بر اساس دیدگاه اجتماعی در برنامه ریزی درسی انجام دادند. نتایج بدست آمده حاکی از آن است که بین محتوای دروس جامعه شناسی با انتقال فرهنگی با تربیت شهروند مردم سالار و تغییر تحول اجتماعی رابطه معنادار و مثبت وجود دارد. همچنین نتایج تحقیق نشان می دهد که بین همه سوالات تفاوت معنادار وجود دارد.

با توجه به نقش و جایگاه کتاب های درسی در نظام آموزشی در قالب محصول برنامه درسی، کتاب های درسی مورد بررسی قرار گرفته اند تا تصویر مناسبی در اختیار سیاست گذاران و برنامه ریزان درسی قرار داده شود و نواقص و کمبودهای احتمالی کتاب های درسی مشخص شوند و با آموزش

چنین مفاهیمی، این مهم در دانش‌آموزان نهادینه شود. با توجه به اینکه شایستگی فرهنگی یکی از مفاهیم کلیدی بوده، چرا که امکان برقراری ارتباط، درک بیشتر و رفع نیازهای افراد از فرهنگ‌های مختلف را فراهم می‌کند. آموزش شایستگی فرهنگی افراد از وظایف و مسئولیت‌های خود در قبال فرهنگ‌های دیگر آگاه می‌شوند و از این رو می‌توانند به رشد بیشتر خود در این زمینه کمک کنند. بدون آموزش شایستگی فرهنگی افراد یک جامعه نمی‌تواند ارزشها باورها و رفتارهای افراد از فرهنگ مختلف را درک کنند و به نیازهای آنها پاسخ دهند؛ زیرا تنها در صورتی قادر خواهند بود افرادی با فرهنگ متفاوت را درک کنند که از ارزشها، باورها و رفتارهای مربوط به فرهنگ خود آگاهی کافی داشته باشند. این امر مستلزم این است که دولت در حوزه‌ی آموزش و پرورش برنامه ریزی کند و چون آموزش بیشتر از طریق کتابهای درسی صورت می‌گیرد لازم است به آموزش مفهوم شایستگی فرهنگی در کتاب درسی پرداخته شود (کوتی و همکاران، ۱۴۰۰).

به دلیل اینکه در رابطه با میزان توجه به شایستگی فرهنگی در برنامه درسی دوره متوسطه دوم تحقیقاتی کمتری انجام شده است در این مقاله لازم دانسته شد که موضوع حاضر مورد مطالعه قرار گیرد. نتایج این پژوهش می‌تواند ضمن آشکار سازی اهمیت توجه به آموزش شایستگی‌های فرهنگی از طریق برنامه‌ی درسی جامعه‌شناسی، مورد استفاده دست اندرکاران برنامه ریزی درسی بویژه در اعمال اصلاحات در برنامه‌های موجود باشد. بر همین اساس اهمیت و ضرورت پژوهش حاضر در دو سطح نظری و کاربردی عبارتند از: در سطح نظری این پژوهش می‌تواند با توجه به مولفه‌های شایستگی فرهنگی از نگاه جدید به محتوای کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه بنگرد و مبانی نظری قوی برای کاربست این مولفه‌ها در تدوین کتاب مذکور به برنامه‌ریزان درسی ارائه بدهد. در سطح کاربردی نیز این پژوهش می‌تواند با ارائه راهکارهایی برای کاربرد مولفه‌های شایستگی فرهنگی در اجرای محتوای کتاب مذکور بتواند گامی مهمی در راستای تحقق اهداف نظام آموزشی بردارد. بنابراین پژوهش حاضر با هدف تحلیل محتوای کتاب‌های جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه از نظر توجه به مولفه‌های چهارگانه شایستگی فرهنگی انجام خواهد شد تا تصویر مناسبی را از وضعیت موجود منابع درسی و کاستی‌های آن پیش روی برنامه‌ریزان و مولفان دروس متوسطه قرار دهد.

سوالات تحقیق

- ۱) میزان توجه به مولفه‌های شایستگی فرهنگی در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه چگونه می‌باشد؟

- ۲) میزان توجه به مولفه‌های شایستگی فردی در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه چگونه می‌باشد؟
- ۳) میزان توجه به مولفه‌های شایستگی تحصیلی در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه چگونه می‌باشد؟
- ۴) میزان توجه به مولفه‌های شایستگی مذهبی در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه چگونه می‌باشد؟
- ۵) میزان توجه به مولفه‌های شایستگی محیطی در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه چگونه می‌باشد؟

روش تحقیق

پژوهش حاضر با روش توصیفی از نوع تحلیل محتوا و با رویکرد کاربردی انجام شد. تحلیل محتوا دارای سه مرحله اصلی: ۱- آماده سازی و سازماندهی؛ ۲- بررسی پیام و ۳- پردازش داده‌هاست. کانون توجه این پژوهش مرحله سوم تحلیل؛ یعنی پردازش داده‌ها بود. تحلیل محتوا روش پژوهشی منظمی برای توصیف عینی و کمی محتوای کتاب‌ها و متون برنامه درسی و مقایسه پیام‌ها و ساختار محتوا با اهداف برنامه درسی معرفی شده است (یارمحمدیان، ۱۳۹۱). امروزه برای تحلیل داده‌ها روش‌های بسیاری ارائه شده است که اساس آن‌ها درصدگیری از فراوانی مقوله‌هاست. این روش‌ها مشکلات ریاضیاتی خاص خود را دارند که از اعتبار نتایج آن‌ها می‌کاهد. در این تحقیق تلاش شده تا تحلیل محتوای کتابهای جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه با روش "آنتروپی شانون" انجام شود. جامعه پژوهشی تحقیق حاضر شامل سه عنوان کتاب‌های جامعه‌شناسی پایه دهم، یازدهم و دوازدهم دوره دوم متوسطه رشته علوم انسانی بوده است که در مقطع متوسطه دوم در سطح مدارس ایران تدریس می‌شود. نمونه پژوهش، شامل همان سه عنوان کتاب است که با توجه به ماهیت موضوع پژوهش و به شیوه نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده‌اند. ابزار گردآوری داده‌ها، فرم تحلیل محتوای کتاب‌های درسی محقق ساخته بود که برای ساخت آن، پس از مطالعه و بررسی منابع نظری و سوابق پژوهشی موجود در این زمینه از جمله کوتی و همکاران (۱۴۰۰)، سلطانی (۱۴۰۰) فهرستی از عمده‌ترین مفاهیم مربوط به مولفه‌های شایستگی فرهنگی تهیه و در اختیار متخصصان برنامه‌ریزی درسی قرار گرفت و پس از چند مرحله بررسی و اصلاح در نهایت چهارچوب مفهومی در ۴ محور و ۴۵ مقوله در قالب جدول شماره ۱ تدوین شد. اطلاعات مورد نظر، با استفاده از

جدول‌های محقق ساخته، کد گذاری و طبقه‌بندی شده‌اند و همه مفاهیم و مضامین مورد نظر مرتبط به شایستگی فرهنگی در طبقات چهارگانه جای گرفتند.

جدول ۱. چک لیست مقوله‌های مربوط به مولفه‌های شایستگی فرهنگی (اقتباس از کوتی و

همکاران، ۱۴۰۰؛ و سلطانی، ۱۴۰۰)

مؤلفه	مقوله
شایستگی فردی	مردم داری، ارتباطات قوی، علاقه به کار، متعهد بودن، برخورداری از اعتقادات قوی، صبور بودن، فن بیان پشتکار داشتن، راز داری، منظم بودن، آراستگی، اعتماد به نفس، انعطاف پذیری، سرعت و دقت
شایستگی تحصیلی	مهارت زبان /خواندن، مهارت ریاضی، مهارت تفکر انتقادی، مهارت بین فردی، دلمشغولی تحصیلی، انگیزش، مهارتهای مطالعه
شایستگی مذهبی	عبادات، امر به معروف و نهی از منکر، عفاف و حجاب، آشنایی با احکام، حق طلبی، گرایش به دینف شناخت حق و باطل، حکومت اسلامی
شایستگی محیطی	مهارت های مدیریت عمومی، مهارتهای تحلیل و رصد محیط، مهارت آینده نگری و رصد آینده

برای تعیین روایی ابزار از داوری تخصصی (روایی صوری و محتوایی) استفاده شد. برای تعیین پایایی نیز روش ویلیام اسکات (۱۳۹۰) به کار رفت. فرم تحلیل محتوا در اختیار پنج نفر از متخصصان قرار گرفت و ضریب توافق بر اساس داده‌ها ۹۵ درصد به دست آمد. پس از تعیین واحدهای تحلیل (کلمه‌ها و مضامین) و استخراج داده‌ها بر اساس فهرست واری شایستگی فرهنگی، برای تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از فرم تحلیل محتوا از روش آنتروپی شانون استفاده شد.

در تکنیک آنتروپی شانون با توجه به وزن‌های به دست آمده از شاخص‌ها در این مرحله، آن شاخص‌هایی که دارای پراکندگی بیشتر هستند، نسبت به دیگر شاخص‌ها، از اهمیت بیشتری برخوردارند و تأثیر آنها در انتخاب گزینه بهینه بیشتر است. استفاده از روش‌های جبرانی در تحلیل اطلاعات حاصل از پیام مفیدتر و از دقت ریاضی برخوردار است. این روش‌ها با توجه به ماهیت تعاملی خود، بخوبی می‌توانند اطلاعات بیشتری را در تفسیر پیام ارائه دهند. علت اصلی استفاده از مدل‌های غیر جبرانی، سادگی و سهولت محاسبات است. بنابراین دلایل ریاضی نشان می‌دهد کاربرد

آنتروپی شانون در تحلیل محتوا معتبر از روش جاری در تحلیل فراوانی‌ها است. بر اساس این نظریه که به مدل جبرانی مشهور است، محتوای کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه از نظر میزان توجه به شایستگی‌های فرهنگی به ۴ مولفه (مولفه‌های شایستگی فرهنگی) و تعدادی شاخص طبقه‌بندی شد. ابتدا پیام بر حسب مقوله‌ها به تناسب هر پاسخگو در قالب فراوانی شمرده و بر اساس داده‌های جدول فراوانی مراحل زیر به ترتیب اجرا شد.

مرحله ۱:

ماتریس‌های جدول فراوانی به‌نحیج شده که از رابطه زیر به دست می‌آید:

$$p_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{i=1}^m F_{ij}} \quad (i = 1, 2, 3, \dots, m, j = 1, 2, \dots, n)$$

مرحله ۲:

محاسبه بار اطلاعاتی هر مقوله و قرار دادن آن در ستون‌های مربوطه که از رابطه ی زیر به دست می‌آید.

$$K = \frac{1}{\ln(m)} \quad E_j = -K \sum_{i=1}^m |p_{ij} \ln(p_{ij})| \quad (j = 1, 2, \dots, n)$$

مرحله ۳:

محاسبه ضریب اهمیت هر یک از مقوله‌ها از رابطه زیر و با استفاده از بار اطلاعاتی آنها $j=1$ به دست می‌آید. هر مقوله ای که بار اطلاعاتی بیشتری داشته باشد اهمیت W_j بیشتری دارد.

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^n E_j}$$

یافته‌ها

جدول (شماره ۱) فهرست واریسی به منظور تحلیل محتوا کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه بر اساس میزان توجه به مولفه‌های شایستگی فرهنگی (فردی، تحصیلی، مذهبی، محیطی) است که از شمارش مؤلفه‌های مرتبط از متن کتاب استخراج شده است.

جدول ۱. مصداق‌های مولفه‌های شایستگی در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه

فردی	مؤلفه‌های مهارت‌ها و توانمندی‌های فرهنگی دانش‌آموزان: مردم‌داری، ارتباطات قوی، علاقه به کار، متعهد بودن، برخورداری از اعتقادات قوی، صبور بودن، فن بیان، پشتکار داشتن، رازداری، منظم بودن، آراستگی، اعتماد به نفس، انعطاف‌پذیری، سرعت و دقت. جهان‌انسانی (ص ۴)، هویت ایرانی (ص ۱۰۸)، تحرک اجتماعی (ص ۸۶) - جامعه‌شناسی دهم فرهنگ جهانی (ص ۱۱) - جامعه‌شناسی ۱۱
تحصیلی	مؤلفه‌های توانمندی‌های درسی و انگیزش تحصیلی دانش‌آموزان: مهارت زبان / خواندن، مهارت ریاضی، مهارت تفکر انتقادی، مهارت بین‌فردی، دلمشغولی تحصیلی، انگیزش. مهارت‌های مطالعه. جدول مربوط به نهادها (ص ۳۵) - جامعه‌شناسی دهم
مذهبی	مؤلفه‌های ارزش‌های دینی در رفتار و ذهنیت‌های دانش‌آموزان: عبادات، امر به معروف و نهی از منکر، عفاف و حجاب، آشنایی با احکام، حق‌طلبی، گرایش به دین‌شناخت حق و باطل، حکومت اسلامی. مراحل گسترش فرهنگ اسلامی (ص ۲۸)؛ ارزش‌های اجتماعی اسلام (ص ۳۰)؛ استعمار و بیداری اسلامی (ص ۳۱) - جامعه‌شناسی دوازدهم. عقاید و ارزش‌های جهانی اسلام (ص ۳۲) - نقطه عطف بیداری اسلامی (ص ۱۱۵) - جامعه‌شناسی یازدهم
محیطی	مؤلفه‌های تحلیل‌گیری و آینده‌نگری دانش‌آموزان: مهارت‌های مدیریت عمومی، مهارت‌های تحلیل و رصد محیط، مهارت آینده‌نگری و رصد آینده. بحران‌های اقتصادی و زیست‌محیطی (ص ۸۹)؛ جامعه‌شناسی یازدهم

پرسش اصلی پژوهش: میزان توجه به مؤلفه‌های شایستگی فرهنگی در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه چگونه می‌باشد؟

جدول ۲. توزیع فراوانی مؤلفه‌های شایستگی فرهنگی در کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم

متوسطه

مؤلفه‌های شایستگی فرهنگی	کتاب جامعه‌شناسی سال دهم	کتاب جامعه‌شناسی سال یازدهم	کتاب جامعه‌شناسی سال دوازدهم	فراوانی درصد

۱۹/۴	۱۷۳	۳۷	۴۹	۸۷	شایستگی فردی
۲۹/۸	۲۶۶	۹۴	۸۷	۸۵	شایستگی تحصیلی
۴۱/۸	۳۷۳	۱۳۴	۱۱۷	۱۲۲	شایستگی مذهبی
۹/۱	۸۱	۳۳	۲۶	۲۲	شایستگی محیطی
	۸۹۳	۲۹۸	۲۷۹	۳۱۶	فراوانی

کل واحدهای شمارش شده: ۸۹۳

بر اساس نتایج جدول شماره ۲ و نمودار شماره ۱، از مجموع ۸۹۳ واحد ضبط و شمارش شده مولفه‌های شایستگی فرهنگی در کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه ۱۷۳ مرتبه به مولفه‌ی شایستگی فردی (۱۹/۴ درصد)، ۲۶۶ مرتبه به مولفه‌ی شایستگی تحصیلی (۲۹/۸ درصد)، ۳۷۳ مرتبه به مولفه‌ی شایستگی مذهبی (۴۱/۸ درصد) و ۸۱ مرتبه به شایستگی محیطی (۹/۱) توجه شده است. در واقع شایستگی مذهبی با ۳۷۳ واحد بیشترین و شایستگی محیطی با ۸۱ واحد کمترین توجه را به مولفه‌های شایستگی فرهنگی داشته است.

آنچه قابل ملاحظه است، اینکه بر خلاف شمارش فراوانی‌ها در تحلیل محتوای رایج، در روش شانون باید داده‌های بدست آمده بهنجار شود. این روش جبرانی از دقت ریاضی بالایی برخوردار است و اطلاعات بیشتری را در مورد تفسیر داده‌ها به دست می‌دهد. بنابراین داده‌های فراوانی در جدول ۳ به صورت داده‌های بهنجار شده آمده است.

جدول ۳. داده‌های بهنجار شده مولفه‌های شایستگی فرهنگی در کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره

دوم متوسطه

مولفه‌های شایستگی فرهنگی	کتاب جامعه‌شناسی (دهم)	کتاب جامعه‌شناسی (یازدهم)	کتاب جامعه‌شناسی (دوازدهم)
شایستگی فردی	۰/۵۰۳	۰/۲۸۳	۰/۲۱۴
شایستگی تحصیلی	۰/۳۲	۰/۳۲۷	۰/۳۵۳
شایستگی مذهبی	۰/۳۲۷	۰/۳۱۴	۰/۳۵۹
شایستگی محیطی	۰/۲۷۲	۰/۳۲۱	۰/۴۰۷

در جدول ۳ داده‌های به‌نچار شده توجه به شایستگی فرهنگی بر حسب مولفه‌های و کتاب‌های جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه آمده است. پس از نرمال سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش شانون مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت هر یک از مولفه‌ها به دست می‌آید که در جدول ۳ آمده است. هر مولفه که دارای بار اطلاعاتی بیشتری است، از درجه اهمیت بیشتری برخوردار است.

جدول ۴. بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مولفه‌های شایستگی فرهنگی در کتاب جامعه‌شناسی دوره

دوم متوسطه

ضریب اهمیت (WJ)	بار اطلاعاتی (EJ)	مولفه‌های شایستگی فرهنگی
۰/۲۳۹۸	۰/۹۰۴۱	شایستگی فردی
۰/۲۵۴۹	۰/۹۹۹۱	شایستگی تحصیلی
۰/۲۵۴۷	۰/۹۹۸۵	شایستگی مذهبی
۰/۲۵۱۸	۰/۹۸۷۲	شایستگی محیطی

جدول ۴ نشان می‌دهد که شایستگی فردی، شایستگی تحصیلی، شایستگی مذهبی و شایستگی محیطی به ترتیب در کتاب‌های جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه دارای ضریب اهمیت ۰/۲۳۹۸، ۰/۲۵۴۹، ۰/۲۵۴۷ و ۰/۲۵۱۸ است. بیشترین ضریب اهمیت در محتوای کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه به مولفه "شایستگی تحصیلی" (۰/۲۵۴۹) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به مولفه "شایستگی فردی" با ضریب اهمیت ۰/۲۳۹۸ است. بنابراین می‌توان گفت توجه به مولفه‌های شایستگی فرهنگی در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه در حد متوسط ارزیابی شد.

پرسش اول فرعی: میزان توجه به مولفه‌های شایستگی فردی در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه چگونه می‌باشد؟

جدول ۵. توزیع فراوانی مولفه‌های شایستگی فردی در کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم

متوسطه

مقوله‌های شایستگی فردی	کتاب جامعه‌شناسی (دهم)	کتاب جامعه‌شناسی (یازدهم)	کتاب جامعه‌شناسی (دوازدهم)	جمع

۳۲	۸	۱۱	۱۳	مردم داری
۲۳	۷	۶	۱۰	ارتباطات قوی
۲۵	۴	۶	۱۵	علاقه به کار
۱۰	۳	۲	۵	متعهد بودن
۱۵	۳	۴	۸	برخورداری از اعتقادات قوی
۳	۰	۱	۲	صبور بودن
۰	۰	۰	۰	فن بیان
۱۲	۲	۴	۶	پشتکار داشتن
۱	۰	۰	۱	راز داری
۱۷	۳	۵	۹	منظم بودن
۷	۱	۲	۴	آراستگی
۳	۰	۱	۲	اعتماد به نفس
۱۲	۵	۳	۴	انعطاف پذیری
۱۳	۱	۴	۸	سرعت و دقت
۱۷۳	۳۷	۴۹	۸۷	فراوانی
۱۰۰	۲۱/۴	۲۸/۳	۵۰/۳	درصد

کل واحدهای شمارش شده: ۱۷۰

جدول ۶. داده‌های بهنجار شده مولفه‌های شایستگی فردی کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه

مؤلفه‌های شایستگی فردی	کتاب جامعه‌شناسی (دهم)	کتاب جامعه‌شناسی (یازدهم)	کتاب جامعه‌شناسی (دوازدهم)
مردم داری	۰/۴۱	۰/۳۴	۰/۲۵
ارتباطات قوی	۰/۴۴	۰/۲۶	۰/۳۰
علاقه به کار	۰/۶۰	۰/۲۴	۰/۱۶
متعهد بودن	۰/۵۰	۰/۲۰	۰/۳۰
برخورداری از اعتقادات قوی	۰/۵۳	۰/۲۷	۲۰

صبور بودن	۰/۶۷	۰/۳۳	۰
فن بیان	۰	۰	۰
پشتکار داشتن	۰/۵۰	۰/۳۳	۰/۱۷
راز داری	۰/۱۰۰	۰	۰
منظم بودن	۰/۵۳	۰/۲۹	۰/۱۸
آراستگی	۰/۵۷	۰/۲۹	۰/۱۴
اعتماد به نفس	۰/۶۷	۰/۳۳	۰
انعطاف پذیری	۰/۴۲	۰/۳۳	۰/۲۵
سرعت و دقت	۰/۶۱	۰/۳۱	۰/۸

جدول ۷. بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مولفه‌های شایستگی فردی کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه

مقوله‌های شایستگی فردی	بار اطلاعاتی (EJ)	ضریب اهمیت (WJ)
مردم داری	۰/۹۸۲	۰/۱۰۷۵
ارتباطات قوی	۰/۹۷۸	۰/۱۰۷
علاقه به کار	۰/۸۵۷	۰/۰۹۳۸
متعهد بودن	۰/۹۳۷	۰/۱۰۲۵
برخورداری از اعتقادات قوی	۰/۹۱۹	۰/۱۰۰۵
صبور بودن	۰	۰
فن بیان	۰	۰
پشتکار داشتن	۰/۹۲۰	۰/۱۰۰۷
راز داری	۰	۰
منظم بودن	۰/۹۱۲	۰/۰۹۹۹
آراستگی	۰/۸۶۹	۰/۰۹۵۲
اعتماد به نفس	۰	۰
انعطاف پذیری	۰/۹۸۰	۰/۱۰۷۳

سرعت و دقت	۰/۷۸۱	۰/۰۸۵۵
جدول ۷ نشان می‌دهد که بیشترین ضریب اهمیت در محتوای کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه به مولفه " مردم داری " (۰/۱۰۷۵) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به مولفه‌های " صبور بودن "، " فن بیان "، " راز داری " و " اعتماد به نفس " بدون ضریب اهمیت است.		
پرسش دوم فرعی: میزان توجه به مولفه های شایستگی تحصیلی در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه چگونه می باشد؟		
جدول ۸. توزیع فراوانی مقوله‌های شایستگی تحصیلی در کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه		

مقوله‌های شایستگی تحصیلی	کتاب جامعه‌شناسی (دهم)	کتاب جامعه‌شناسی (یازدهم)	کتاب جامعه‌شناسی (دوازدهم)	جمع
مهارت زبان /خواندن	۱۴	۸	۹	۳۱
مهارت ریاضی	۰	۰	۰	۰
مهارت تفکر انتقادی	۱۷	۱۱	۲۲	۵۰
مهارت بین فردی	۱۲	۱۷	۱۶	۴۵
دلمشغولی تحصیلی	۳	۸	۵	۱۶
انگیزش	۲۱	۱۹	۲۰	۶۰
مهارت‌های مطالعه	۱۸	۲۴	۲۲	۶۴
فراوانی	۸۵	۸۷	۹۴	۲۶۶
درصد	۳۲	۳۲/۷	۳۵/۳	۱۰۰
کل واحدهای شمارش شده: ۲۶۶				

جدول ۹. داده‌های بهنجار شده مقوله‌های شایستگی تحصیلی در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم

مقوله‌های شایستگی تحصیلی	کتاب جامعه‌شناسی (دهم)	کتاب جامعه‌شناسی (یازدهم)	کتاب جامعه‌شناسی (دوازدهم)
مهارت زبان /خواندن	۰/۴۵۱	۰/۲۵۸	۰/۲۹۰

۰	۰	۰	مهارت ریاضی
۰/۴۴	۰/۲۲	۰/۳۴	مهارت تفکر انتقادی
۰/۳۶	۰/۳۸	۰/۲۷	مهارت بین فردی
۰/۳۱۲	۰/۵۰	۰/۱۸۷	دلمشغولی تحصیلی
۰/۳۳۳	۰/۳۱۶	۰/۳۵	انگیزش
۰/۷۰۹	۰/۷۷۴	۰/۵۸	مهارت های مطالعه

جدول ۱۰. بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مقوله های شایستگی تحصیلی در کتاب جامعه شناسی دوره دوم متوسطه

ضریب اهمیت (WJ)	بار اطلاعاتی (EJ)	مقوله های شایستگی تحصیلی
۰/۱۰۶	۰/۹۷۱	مهارت زبان / خواندن
۰	۰	مهارت ریاضی
۰/۱۰۵	۰/۹۶۵	مهارت تفکر انتقادی
۰/۱۰۸	۰/۹۹۰	مهارت بین فردی
۰/۱۰۲	۰/۹۳۲	دلمشغولی تحصیلی
۰/۱۰۹۳	۰/۹۹۹	انگیزش
۰/۰۷۵۴	۰/۶۸۹	مهارت های مطالعه

جدول ۱۰ نشان می دهد که بیشترین ضریب اهمیت در محتوای کتاب درسی جامعه شناسی دوره دوم متوسطه به مولفه " انگیزش " (۰/۱۰۹۳) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به مولفه " مهارت ریاضی " بدون ضریب اهمیت است.

پرسش سوم فرعی: میزان توجه به مولفه های شایستگی مذهبی در کتاب جامعه شناسی دوره دوم متوسطه چگونه می باشد؟

جدول ۱۱. توزیع فراوانی مقوله‌های شایستگی مذهبی در کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه

مقوله‌های شایستگی مذهبی	کتاب جامعه‌شناسی (دهم)	کتاب جامعه‌شناسی (یازدهم)	کتاب جامعه‌شناسی (دوازدهم)	جمع
عبادات	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷
امر به معروف و نهی از منکر	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱
عفاف و حجاب	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳
آشنایی با احکام	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸
حق طلبی	۵۵	۵۵	۵۵	۵۵
گرایش به دین	۵۸	۵۸	۵۸	۵۸
شناخت حق و باطل	۷۴	۷۴	۷۴	۷۴
حکومت اسلامی	۸۷	۸۷	۸۷	۸۷
فراوانی	۱۳۴	۱۱۷	۱۲۲	۳۷۳
درصد	۳۵/۹	۳۱/۴	۳۲/۷	۱۰۰
کل واحدهای شمارش شده: ۳۷۳				

جدول ۱۲. داده‌های بهنجار شده مقوله‌های شایستگی مذهبی در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه

مقوله‌های شایستگی مذهبی	کتاب جامعه‌شناسی (دهم)	کتاب جامعه‌شناسی (یازدهم)	کتاب جامعه‌شناسی (دوازدهم)
عبادات	۰/۳۷	۰/۳۳	۰/۲۹
امر به معروف و نهی از منکر	۰/۳۵	۰/۲۲	۰/۴۲
عفاف و حجاب	۰/۳۹	۰/۳۴	۰/۲۶
آشنایی با احکام	۰/۲۲	۰/۴۴	۰/۳۳
حق طلبی	۰/۳۴	۰/۲۹	۰/۳۶

گرایش به دین	۰/۴۱	۰/۳۱	۰/۲۷
شناخت حق و باطل	۰/۳۷	۰/۳۲	۰/۲۹
حکومت اسلامی	۰/۳۳	۰/۳۱	۰/۳۵

جدول ۱۳. بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مولفه‌های شایستگی مذهبی در کتاب جامعه‌شناسی دوره

دوم متوسطه

مقوله‌های شایستگی مذهبی	بار اطلاعاتی (EJ)	ضریب اهمیت (WJ)
عبادات	۰/۹۹۶۲	۰/۱۲۶۳
امر به معروف و نهی از منکر	۰/۹۷۲۲	۰/۱۲۳۲
عفاف و حجاب	۰/۹۸۷۶	۰/۱۲۵۲
آشنایی با احکام	۰/۹۶۵۶	۰/۱۲۲۴
حق طلبی	۰/۹۹۶۰	۰/۱۲۶۲
گرایش به دین	۰/۹۸۶۳	۰/۱۲۵۰
شناخت حق و باطل	۰/۹۹۵۴	۰/۱۲۶۲
حکومت اسلامی	۰/۹۹۸۶	۰/۱۲۶۶

جدول ۱۳ نشان می‌دهد که بیشترین ضریب اهمیت در محتوای کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه به مولفه "حکومت اسلامی" (۰/۱۲۶۶) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به مولفه "آشنایی با احکام" با ضریب اهمیت، (۰/۱۲۲۴) است.

پرسش چهارم فرعی: میزان توجه به مولفه‌های شایستگی محیطی در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه چگونه می‌باشد؟

جدول ۱۴. توزیع فراوانی مولفه‌های شایستگی محیطی در کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم

متوسطه

مقوله‌های شایستگی محیطی	کتاب جامعه‌شناسی (دهم)	کتاب جامعه‌شناسی (یازدهم)	کتاب جامعه‌شناسی (دوازدهم)	جمع
مهارت‌های مدیریت عمومی	۹	۱۰	۸	۲۷

۲۴	۱۵	۴	۵	مهارت‌های تحلیل و رصد محیط
۳۰	۱۰	۱۲	۸	مهارت آینده‌نگری و رصد آینده
۸۱	۳۳	۲۶	۲۲	فروانی
۱۰۰	۴۰/۷	۳۲/۱	۲۷/۲	درصد

کل واحدهای شمارش شده: ۸۱

جدول ۱۵. داده‌های بهنجار شده مولفه‌های شایستگی محیطی در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه

مقاله‌های شایستگی محیطی	کتاب جامعه‌شناسی (دوازدهم)	کتاب جامعه‌شناسی (یازدهم)	کتاب جامعه‌شناسی (دهم)
مهارت‌های مدیریت عمومی	۰/۲۹۶	۰/۳۷	۰/۳۳۳
مهارت‌های تحلیل و رصد محیط	۰/۴۰	۰/۲۶۷	۰/۳۳۳
مهارت آینده‌نگری و رصد آینده	۰/۳۰۳	۰/۴۵۵	۰/۲۴۲

جدول ۱۶. بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت مولفه‌های شایستگی محیطی در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه

مقاله‌های شایستگی محیطی	بار اطلاعاتی (EJ)	ضریب اهمیت (WJ)
مهارت‌های مدیریت عمومی	۰/۹۹۶۲	۰/۳۳۵
مهارت‌های تحلیل و رصد محیط	۰/۹۸۷	۰/۳۳۲
مهارت آینده‌نگری و رصد آینده	۰/۹۶۸	۰/۳۲۶

جدول ۱۶ نشان می‌دهد که بیشترین ضریب اهمیت در محتوای کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه به مولفه "مهارت مدیریت عمومی" (۰/۳۳۵) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به مولفه "مهارت آینده‌نگری" با ضریب اهمیت (۰/۳۲۶) است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر، تحلیل محتوای کتاب‌های جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه با توجه به میزان شایستگی‌های فرهنگی بود. این پژوهش وجود چهار مولفه‌ی شایستگی فرهنگی (فردی، تحصیلی، مذهبی، و محیطی) را به روش تحلیل محتوا در کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه بررسی کرد. با توجه به تحلیل‌های بدست آمده از بررسی میزان توجه کتاب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه به شایستگی‌های فرهنگی چنین به نظر می‌رسد که در کتاب‌های جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه از میان چهار مولفه‌ی شایستگی فرهنگی به شایستگی مذهبی از نظر فراوانی بیشتر توجه شده و به شایستگی محیطی کمتر توجه شده است، به طوری که پس از تفسیر داده‌ها و محاسبه ضریب اهمیت در مرحله سوم در روش شانون، نتایج گویای بار اهمیتی متفاوت بوده، که شایستگی تحصیلی در رتبه اول، شایستگی مذهبی در رتبه دوم، شایستگی محیطی در رتبه سوم و شایستگی فردی در رتبه چهارم قرار دارند.

با توجه به یافته‌ها از مجموع ۸۹۳ فراوانی برای مولفه‌های شایستگی‌های فرهنگی، مولفه شایستگی مذهبی با ۳۷۳ واحد بیشترین واحد را به خود اختصاص داده است و مولفه شایستگی تحصیلی بیشترین ضریب اهمیت در محتوای کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه را به خود اختصاص داده است. و کمترین فراوانی مربوط به شایستگی محیطی با ۸۱ واحد است. در واقع می‌توان گفت که مولفه‌های شایستگی فرهنگی در کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه به صورت یکسان و متوازن توزیع و تقسیم نشده است. در مجموع ۱۷۰ فراوانی برای مولفه شایستگی فردی مقوله "مردم‌داری" با ۳۲ واحد بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داد و مقوله مردم‌داری با ضریب ۰/۱۰۷۵ بیشترین ضریب اهمیت در محتوای کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه را به خود اختصاص داده است. و کمترین فراوانی مربوط به مقوله‌های "صبور بودن"، "فن بیان" و "اعتماد به نفس" با ضریب اهمیت صفر است. در واقع می‌توان گفت مقوله‌های شایستگی فردی در کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه به صورت متوازن تقسیم‌بندی نشده است. در مجموع ۲۲۱ واحد فراوانی برای مولفه شایستگی تحصیلی مقوله "مهارت مطالعه" با ۶۴ واحد بیشترین واحد را به خود اختصاص داد و مقوله انگیزش با ضریب ۰/۱۰۹۳ بیشترین ضریب اهمیت در محتوای کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه را به خود اختصاص داده است. و کمترین واحد مربوط به مقوله "مهارت ریاضی" با ضریب اهمیت صفر است. در مجموع ۳۵۳ واحد برای

مؤلفه شایستگی مذهبی مقوله "حکومت اسلامی" با ۸۷ واحد بیشترین واحد را به خود اختصاص داد و مقوله حکومت اسلامی با ضریب ۰/۱۲۶۶ بیشترین ضریب اهمیت در محتوای کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه را به خود اختصاص داده است. و کمترین واحد مربوط به مقوله "آشنایی با احکام" با ضریب اهمیت ۰/۱۲۲۴ است. در واقع می‌توان گفت مقوله‌های شایستگی مذهبی در کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه به صورت متوازن تقسیم‌بندی نشده است. در مجموع ۷۲ واحد برای مؤلفه شایستگی محیطی مقوله "مهارت آینده‌نگری و رصد آینده" با ۳۰ واحد بیشترین واحد را به خود اختصاص داد و مقوله مهارت‌های مدیریت عمومی با ضریب ۰/۳۳۵ بیشترین ضریب اهمیت در محتوای کتاب درسی جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه را به خود اختصاص داده است. و کمترین واحد مربوط به مقوله مهارت آینده‌نگری و رصد آینده "با ضریب اهمیت ۰/۳۲۶ است. این یافته‌ها از لحاظ تاکید کتاب‌های جامعه‌شناسی بر شایستگی فرهنگی با توجه به میزان توجه به مولفه‌ها با تحقیقات نقیب زاده و امانی (۱۴۰۰)، کوتی و همکاران (۱۴۰۰)، فردیان (۱۳۹۹)، نفر و همکاران (۱۳۹۸) و سلطانی (۱۴۰۰) همسو بود.

وجه تشابه تحقیقات فوق با تحقیق حاضر در اینست علیرغم توجه کتاب‌های جامعه‌شناسی به مولفه‌های سرمایه فرهنگی، سرمایه اجتماعی، ساحت تربیت اجتماعی سیاسی، شایستگی فرهنگی اما میزان پرداختن به مولفه‌های فوق و همچنین شایستگی فرهنگی و سایر متغیرهای دیگر در دوره‌های مختلف نامتعادل بوده است. با توجه به این مطلب که در تحقیق حاضر شایستگی فردی و محیطی در کنار شایستگی‌های مذهبی و تحصیلی نامتعادل بوده و امروزه رفتارهای زیست محیطی انسان، به عنوان یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین عوامل مؤثر بر محیط زیست، مورد توجه بسیاری از پژوهشگران و محیط‌گرایان قرار گرفته است و متأسفانه ایران در رعایت شاخصهای پایداری محیط زیست، توسعه‌ی پایدار و کیفیت زندگی همواره رتبه‌های پایین جداول جهانی را به خود اختصاص داده است. (احمدیان، ۱۳۹۵: ۵۲) لذا نظر به اهمیت شایستگی‌های فرهنگی فردی و محیطی در شرایط امروز و تحولات گسترده در زمینه‌های زیست محیطی و تأثیرات آن بر سلامت و کیفیت زندگی لازم است توجه و متعادل نمودن مولفه‌های شایستگی فرهنگی در کتب درسی مورد توجه تالیف‌کنندگان کتب درسی و متخصصین برنامه درسی قرار گیرد.

یکی از مفاهیم کلیدی که امروزه باید به آن توجه شود، شایستگی فرهنگی است؛ زیرا امکان برقراری ارتباط، درک بیشتر و رفع نیازهای افراد از فرهنگ‌های مختلف را فراهم می‌کند. با آموزش

شایستگی فرهنگی، افراد از وظایف و مسئولیت‌های خود در قبال فرهنگ‌های دیگر آگاه می‌شوند و از این رو می‌توانند به رشد بیشتر خود در این زمینه کمک کنند. بدون آموزش شایستگی فرهنگی افراد یک جامعه نمی‌توانند ارزش‌ها، باورها و رفتارهای افراد از فرهنگ‌های مختلف را درک کنند و به نیازهای آنها پاسخ دهند زیرا تنها در صورتی قادر خواهند بود افرادی با فرهنگ‌های متفاوت را درک کنند که از ارزش‌ها، باورها و رفتارهای مربوط به فرهنگ خود آگاهی کافی داشته باشند. این امر مستلزم این است که دولت در حوزه آموزش و پرورش برنامه ریزی کند و چون آموزش بیشتر از طریق کتاب‌های درسی صورت می‌گیرد، لازم است به آموزش مفهوم شایستگی فرهنگی در کتاب درسی پرداخته شود.

منابع

- احمدیان، داریوش. حقیقتیان، منصور. (۱۳۹۵). تحلیل جامعه‌شناختی نقش عوامل فرهنگی بر رفتارهای زیست محیطی شهری، **فصلنامه مطالعات جامعه‌شناسی شهری**، ۱۸، ۷۶-۵۱
- باباخانی، سجاد، صالحی، اکبر، قائدی، یحیی، کشاورز، سوسن. (۱۳۹۸). میزان توجه به رویکردهای تربیت شهروندی قانون‌مدار، مشارکتی و انتقادی در کتب جدیدالتألیف جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه. **مطالعات برنامه درسی**، ۱۴(۵۵)، ۹۱-۱۱۲.
- زندسلیمی، هادی، مرادخانی، همایون، قلی‌پور، سیاوش. (۱۳۹۸). نقش علایق بر سازنده‌ی شناخت در کتب جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه. **جامعه‌پژوهی فرهنگی**، ۱۰(۴)، ۱-۲۲.
- ذهبیون شهلا، یوسفی علیرضا، یارمحمدیان محمدحسین (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی دوره دبیرستان به لحاظ توجه به مفاهیم تربیت شهروندی. **پژوهش در برنامه ریزی درسی** (دانش و پژوهش در علوم تربیتی برنامه ریزی درسی. ۲۳(۱۳). ۱۳۶-۱۴۸.
- سلطانی، شهلا (۱۴۰۰)، تحلیل محتوای کتابهای درسی جامعه‌شناسی پایه دهم تا دوازدهم انسانی دوره متوسطه دوم و میزان انطباق آن‌ها با شایستگی‌های پایه سند برنامه درسی ملی، **ششمین کنفرانس ملی رویکردهای نوین در آموزش و پژوهش**، محمودآباد.
- ظهوری نیا مصطفی، بهروزیان بهروز، عبدی الوار علیرضا (۱۳۹۴). تحلیل محتوای مولفه‌های مهارت اجتماعی در کتاب‌های جامعه‌شناسی دوره دوم متوسطه. **پژوهش‌های آموزش و یادگیری**، ۲۲(۶). ۱۸۳-۱۹۴.
- کوتی، ابتهسام و هاشمی، سید جلال و ولوی، پروانه، (۱۴۰۰)، تحلیل محتوای کتابهای درسی نظام آموزش و پرورش ایران بر اساس میزان توجه به مولفه‌های شایستگی فرهنگی، **نشریه فرهنگ در دانشگاه اسلامی**، ۱۱(۳): ۱۲۱-۱۰۱.

سلیمان نژاد، محمد، رستمی، فروزان، جهشی، کاظمیه، سلیمان نژاد، احسان. (۱۴۰۱). تحلیل محتوای انواع سرمایه‌ها در کتاب جامعه‌شناسی پایه یازدهم علوم انسانی. **پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی**، ۴(۲)، ۱۱۱-۱۲۷.

فردیان، رحیم، (۱۳۹۹)، تحلیل محتوای کتب علوم اجتماعی دوره ی دوم متوسطه (مطالعه موردی جامعه شناسی پایه دوازدهم)، **دومین کنفرانس ملی یافته های نوین یاددهی-یادگیری در دوره ابتدایی**، بندرعباس.

فرنیا، محمدعلی، پوررضا، صدیقه (۱۳۸۸). بررسی کمی و کیفی محتوای کتاب جامعه شناسی دوره متوسطه (علوم انسانی) بر اساس دیدگاه اجتماعی در برنامه ریزی درسی. **علوم تربیتی**. ۶(۸). ۲۳-۴۴.
فر، زهرا، فاطمی، فاطمه السادات، نفر، فائزه. (۱۳۹۸). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی و فارسی (خوانداری) و هدیه‌های آسمان و علوم تجربی پایه پنجم و ششم ابتدایی بر اساس مفاهیم اخلاقی. **جامعه شناسی آموزش و پرورش**، ۵(۲)، ۶۸-۷۹.

نقیب زاده، احمد، امانی زوارم، وحید. (۱۴۰۰). مقایسه گفتمان‌های سیاست خارجی در کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی دوران ریاست جمهوری خاتمی و احمدی‌نژاد. **فصلنامه سیاست**، ۵۱(۴)، ۱۱۷۳-۱۱۹۷.
یارمحمدیان، محمدحسین (۱۳۸۵)، **اصول برنامه ریزی درسی**، چاپ چهارم تهران، انتشارات یادواره کتاب.

Aupia A, Lee TT, Liu CY, Wu SF, Mills ME. **Caring behavior perceived by nurses, patients and nursing students in Indonesia**. J Profess Nurs. 2018;34(4):314-9.

Burke PMABJY. **Cultural competency of associate degree nursing faculty**. [Dissertation]. Minnesota: Capella University; 2011.

Betancourt, J. R., Green, A. R., Carrillo, J. E., & Owusu Ananeh-Firemping, I. I. **Defining cultural competence: a practical framework for addressing racial/ethnic disparities in health and health care**. Public health reports. 2003.

Mahmoodi Rad G, Anooosheh M, Alhani F. (2015) **Competencies-Based Education: A review article**. Mod Care J.; 2 (3 and 4): 40-5.

National Centre for Cultural Competence (NCCC). **Conceptual Frameworks/Models, Guiding Values and Principles**. Washington DC: Georgetown University Child Development Centre; 2006

Analysis of the content of the sociology textbook in Iranian high schools based on the degree of attention paid to the components of cultural competencies

*Quarterly Journal of Educational Leadership
& Administration
Islamic Azad University Garmsar Branch
Vol.17, No 4, winter 2023, No.66*

Analysis of the content of the sociology textbook in Iranian high schools based on the degree of attention paid to the components of cultural competencies

Maryam Afzalkhani, Samira Qudousi

Abstract:

Purpose: The present research was conducted with the aim of analyzing the content of the sociology book of the second year of high school based on the level of attention paid to the components of cultural competence.

Method: The research method in this research is descriptive and content analysis type. The statistical population included all sociology textbooks of the second year of high school. Considering the nature of the research topic and due to the limited statistical population, sampling was omitted and the entire statistical population was considered as a sample. In this research, the unit of image analysis is question and activity, and Shannon's entropy method was used for data analysis. The validity and reliability of the research tool has been confirmed.

Findings: The main findings of the research indicate that out of a total of 893 units for the components of cultural competence, individual competence, academic competence, religious competence and environmental competence, respectively, in sociology books of the second year, the importance coefficient is 0.2398., 0.2549, 0.2547 and 0.2518. The highest coefficient of importance in the content of the sociology textbook of the second year of high school is for the component "academic competence" (0.2549) and the lowest coefficient of importance is related to the component "individual competence" with the coefficient of 0.2398.

Conclusion: The general result of the content analysis showed that although the characteristics of cultural competence have been paid attention to in the sociology textbooks of the second year of high school, but the amount of attention paid to the components of cultural competence in different courses is unbalanced. In some courses, very little attention has been paid to some components, and this leads to students not being aware of these components. Balanced attention to the components of cultural competence are different from each other. It is necessary that the current state of teaching the components of cultural competence is not comprehensive enough.

Keywords: cultural competence, content analysis, sociology, textbook, second year of high school.